

SOROS TIVADAR

TÚLÉLNI

ÁLARCBAN | NÁCIVILÁG MAGYARORSZÁGON
SZIBÉRIAI ROBINSONOK

SOROS PÁL ÉS SOROS GYÖRGY
ELŐSZÓVAL

MÚLT ÉS JÖVŐ KIADÓ
BUDAPEST, 2018

A könyv és a borítók illusztrációs képanyagát
a Soros Family Archive engedélyével közöljük.

A fordítás az alábbi kiadások alapján készült:

Tivadar Soros (Dr. Teodoro Schwartz):
Maskerado ĉirkaŭ la morto. Nazimondo en Hungarujo
(Stefano, 1965, La Laguna)

Tivadar Soros (Dr. Teodoro Schwartz):
Modernaj Robinzonoj: en la siberia praabaro
(Literatura Mondo, 1923/1924)

Eszperantóból fordította: Ertl István
Humphrey Tonkin kiadásunkhoz
írott kiegészítését fordította: Kocsis Alexandra

© Múlt és Jövő Kiadó, 2018
Copyright © Paul Soros örökösei és George Soros, 2018
Translation, Translator's Introduction, Notes
© Humphrey Tonkin 1998, 2010
Humphrey Tonkin összegzése © 2018
Hungarian translation © Ertl István, 2002, 2018
Dénes Gábor interjú-riportja © 1991
Összeállítás és utószó © Kőbányai János, 2018
Fotók © Soros Family Archive

ISBN 978-615-5480-51-5

Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2018
Felelős kiadó: a kiadó igazgatója
A szöveget gondozta: Borus Judit
A borító és könyvterv Czeizel Balázs munkája
A borítón Pauer Gyula *Cipők a Duna-parton*
című művének részlete látható

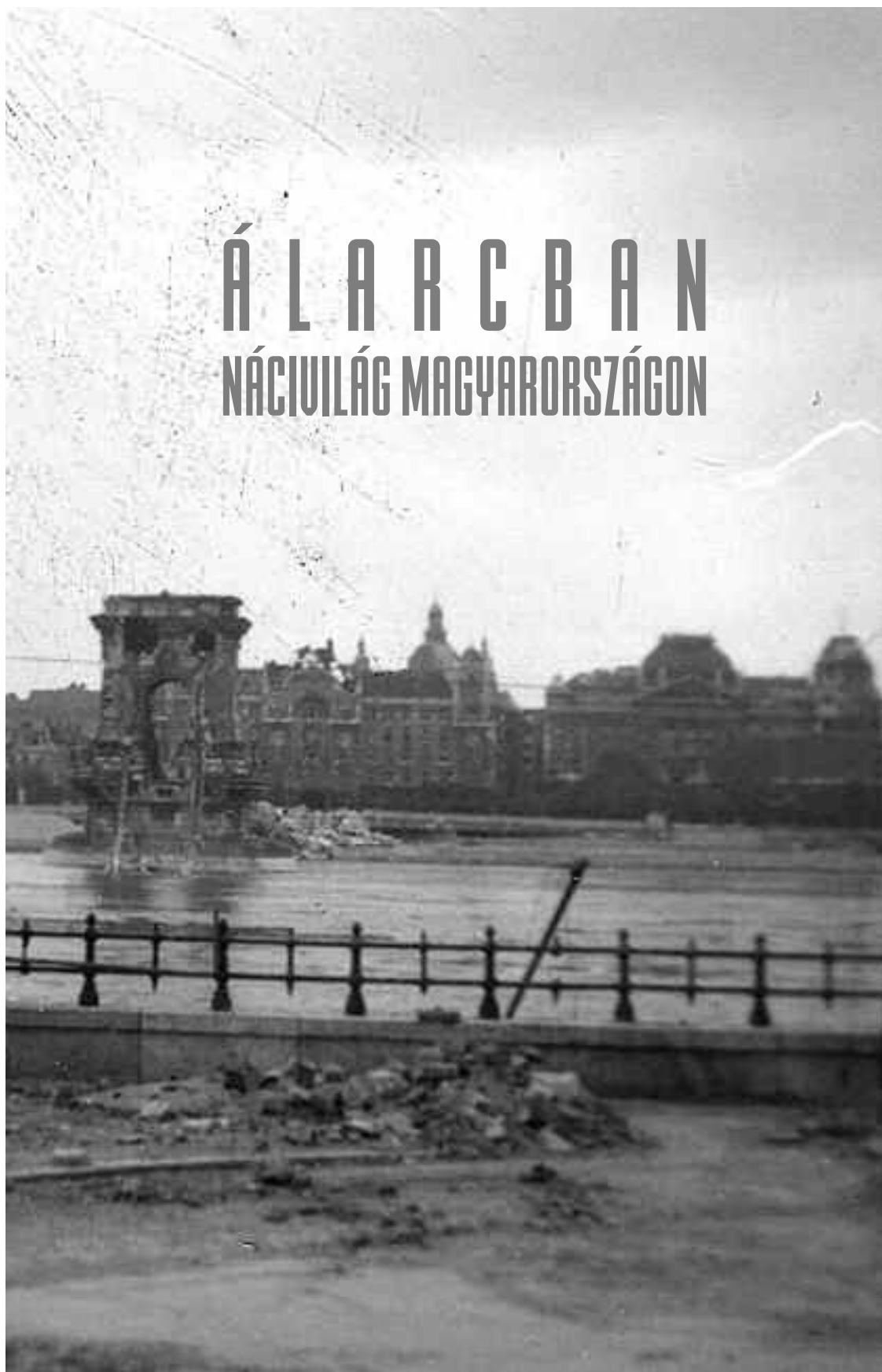
Készült a Gyomai Kner Nyomdában
Felelős vezető: Erdős Tamás vezérigazgató

TARTALOM

ÁLARCBAN. NÁCIVILÁG MAGYARORSZÁGON.....	7
<i>Paul Soros előszava.....</i>	9
<i>George Soros előszava</i>	11
<i>A kiadó előszava az 1965-ös első kiadáshoz.....</i>	14
1. Rövid történelem- és földrajzlecke.....	19
2. Ismerkedünk a megszállással.....	27
3. A Zsidó Tanács	31
4. Nagyszabású tervek.....	38
5. Kis zsidó filozófia.....	43
6. Az első próbálkozások.....	49
7. Hamisítók között.....	62
8. Vidéki gettók.....	67
9. Exodus.....	75
10. Június 6., a partraszállás napja	84
11. Júlia kalandjai.....	99
12. Rejtekhelyünk végnapjai.....	105
13. Vásár utca 2.	107
14. Vidéki élet	114
15. Macska-egér játék.....	120
16. Fölébred a világ lelkiismerete.....	126
17. Csalóka hajnal.....	132
18. Szálasi napjai.....	141
19. Újabb borzalmak	150
20. Razzia	158
21. Az idő eltöltésének művésze	166

22. Ostrom.....	175
23. Január 12.....	184
<i>Humphrey Tonkin: Az angol nyelvű kiadás</i>	
<i>szerkesztőjének utószava.....</i>	<i>189</i>
<i>Jegyzetek.....</i>	<i>205</i>
<i>Idézett művek.....</i>	<i>233</i>
SZIBÉRIAI ROBINSONOK.....	239
I. Hadifogságban.....	243
II. A szökés.....	247
III. Megbeszélés.....	252
IV. Toborzás.....	256
V. Az első akadályok.....	260
VI. Az átkelés.....	264
VII. Az üldözés.....	268
VIII. Az orocsonoknál.....	272
IX. Az orocson faluban.....	276
X. Az őserdőben.....	279
XI. A Vityim folyón.....	283
<i>Jegyzetek.....</i>	<i>287</i>
KÉPEK A SOROS CSALÁD ÉLETÉBŐL.....	291
<i>Soros György – Az ember más. Dénes Gábor interjúja.....</i>	<i>303</i>
<i>Humphrey Tonkin: A Maskerado után.....</i>	<i>321</i>
<i>Kóványai János A túlélés filozófiája.....</i>	<i>331</i>

Á L A R C B A N
NÁCI VILÁG MAGYARORSZÁGON

PAUL SOROS ELŐSZAVA

Édesapám, Tivadar, nem mindennapi, eredeti ember volt. Józan ítélőképessége a világ és az emberi természet értő ismeretén alapult. Megragadt emlékezetemben egyik jellemző mondása: „Elképesztő, hogy mit el nem tűr az ember – amíg mások szenvedéséről van szó”.

Apám értékrendjét nem polgári hiedelmek, megszokások és törekvések, hanem az oroszországi forradalom idején, szökött hadifogolyként szerzett tapasztalatai alakították – akárcsak azt, hogy mit ítélt fontosnak az életben és mit nem, s hogy a dolgokat nem a látszat, hanem a lényegük alapján ítélte meg.

Megfigyelésem szerint a bridzs, a versenyszerű tenisz és a pénzre menő tevékenységek gyakran fényt vetnek az emberek valódi jellemére és természetére. A nemes erkölcsű, nagylelkű és nyájas ember, akinek mutatni szeretjük magunkat, ilyenkor feltárja takargatnivalóját, és bepillantást enged igazi énjébe.

Az a kor, amelyről ez a könyv szól, a bridzsnél is jobban próbára tette az embereket, mert életre-halálra ment a játék. Remélem, az olvasó is azt érzi majd, amit én éreztem az események részeseként: hogy bármilyen örült és fenyegető is a világ vagy a társadalom, bármily zordak is a körülmények, az öntudatos ember akkor se kövesse birkaként a többit, hanem nézzon szembe a sorssal, s igyekezzen saját kezébe venni annak irányítását. Az én apám így tett: nem adta meg magát a rettegésnek és a gyűlöletnek, megmaradt kulturált és emberséges, méltósággal és józanul viselkedő embernek, aki megtette, amit megtehetett családjáért és bajba került embertársaiért.

1956-ban elhagyta Magyarországot és Amerikába költözött. Már itt határozta el, hogy könyvet ír vészorszaki élményeiről, ahogy korábban megírta oroszországi kalandjait is. Ez a könyv 1965-ben je-

lent meg *Maskerado* címen, eszperantóul (az első világháború alatt tanulta meg ezt a nyelvet). 1998-ban a menyemnek, Flora Fraser írónőnek a kezébe került a *Maskeradónak* a családunk birtokában lévő, igen kezdetleges angol fordítása. Mivel Tivadar története lebilincselte őt, úgy érezte, hogy sokakat érdekelhetne a mű angol nyelvű kiadása. Szerkesztői kitartása végül elvezette Humphrey Tonkin professzorhoz (Hartfordi Egyetem, Connecticut): neki köszönhetjük az új, csiszolt angol szöveget, az elbeszélés háttérére bőséges fényt vető jegyzetanyagot, és azt, hogy az új életre kelt *Maskerado* immár szélesebb közönséghez jut el.

Tizennyolc éves voltam az apám tárgyalta időben: ebben a korban az ember már felfogóképes és még tanulékony. Miután voltam olyan szerencsés, hogy életben maradtam, elmondhatom: az akkor szerzett tapasztalatok az egész életemre kihatottak.

GEORGE SOROS ELŐSZAVA

Nem beszélhetek tárgyilagosan erről a könyvről, hiszen életem meghatározó időszakáról szól, és az édesapám írta, aki akkor a legfontosabb alakja volt az életemnek. Olyan emlékeket elevenít fel, amelyek élesen az eszembe vésődtek – élesebben, mint bármi más, ami azóta történt velem.

A németek 1944. március 19-én szállták meg Magyarországot. Az oroszok 1945. január 12-én szabadítottak föl bennünket. A kettő között tíz hónapig halálos veszélyben éltünk. Ez idő alatt a magyarországi zsidóknak több mint fele, a budapestieknek talán egyharmada elpusztult. Családommal együtt én életben maradtam. Apám különböző módokon sok más embernek is segített. Ekkor érezte magát leginkább elemében. Soha nem láttam ilyen tevékenynek. Ügyvédként arra volt a legbüszkébb, hogy csak annyit dolgozik, amennyit feltétlen muszáj. Amikor legfontosabb ügyfele, okányi Schwartz földbirtokos még csak gondolkozott rajta, hogy fölfogadja-e, azt a tanácsot kapta, hogy ne tegye, mert apám a napja legnagyobb részét fürdőben, a jégen és kávéházakban tölti. Irodáját otthon rendezte be, és mondhatom, ügyfél ritkán fordult meg a várójában. Bezzeg a német megszállás idején, amikor négyesben béreltünk egy csak a fürdőszobán át megközelíthető szobát a Vásár utcában, a fürdőszobánkban gyakran egymás sarkára hágtak a tanácsra várók.

Talán szentségtörésnek tűnik: életem legboldogabb időszaka volt ez a tíz hónap, tizennégy éves koromban. Életveszélyben forogtunk, de apám látszólag ura volt a helyzetnek. Tisztában voltam a fenyegető vésszel, mert apám mindenről felvilágosított, de lelkem mélyén mégsem hittem, hogy nekünk is bajunk eshet. Gonosz, igazságtalan erők üldöztek, s mi már csak ezért sem állhattunk másutt, mint az an-

gyalok oldalán. Ráadásul nemcsak saját bőrünket mentettük, hanem mások megmentésén is fáradoztunk. Kevés volt az esélyünk, mégis mindig mi kerekedtünk felül. Mi többet kívánhat egy tizennégy éves fiú? Csodáltam és imádtam az apám. Kalandos életet éltünk, és jól szórakoztunk együtt. Azt hiszem, hogy mindez erősen érződik is ebben a könyvben; arra viszont szerénységében alig utal apám, hogy milyen sok embernek segített.

Apámnál jobban kevesen lehettek felkészülve a német megszállásra, mert egyszer már volt némileg hasonló helyzetben. Az első világháborúban megszökött egy szibériai hadifogolytáborból, és az orosz forradalom kellős közepén találta magát. Itt megtanulta, hogyan kell életben maradni, amikor érvényét veszti minden megszokott szabály. Ezek az élmények új emberré tették. Becsvágyó fiatalemberként eleinte igyekezett előrejutni a világban. A fogolytáborban *Palánk* címmel faliújságot indított, ami olyan népszerűvé tette, hogy megválasztották a foglyok szóvivőjének. Amikor a szomszéd táborból néhányan megszöktek, az ottani parancsnok megtorlásként a foglyok képviselőjét végeztette ki. Ez ébresztette rá apámat, hogy a többiek közül kitűnni nem mindig életbiztosítás. Úgy döntött, hogy nem bízza magát tétlenül a sorsra, hanem megszervezi a szökést. Mesterségeiben jártas bajtársakat vett maga mellé: ácsot, szakácsot, és így tovább. Ő a vezetéshez értett, és nem is büszkélkedett mással. Úgy tervezte, hogy átvágnak a hegyeken, tutajt ácsolnak, és lecsorognak az óceánig. Ezzel csak egy baj volt: Szibéria összes folyója az Északi Jeges-tengerbe torkollik. Már hetek óta sodródtak, mire rájöttek, hogy egyre északabbra jutnak, és hónapokba került, míg a tajgán keresztül sikerült visszavergődniük. Időközben kitört az orosz forradalom – és a vele járó újabb háborúskodás. A vörösök a fehérek híveit irtották, és vice versa. Ekkoriban utazgatott egy szökött cseh foglyokból álló brigád páncélvonata a transzszibériai vasút vonalán. Apám számos kaland árán jutott el Szibériából Moszkvába, s végül haza Magyarországra. E kalandjairól a mostani könyvhöz hasonló művében, a *Moder Robinsonok*ban számolt be.

E kalandokból apám új emberként tért meg. Becsvágya elpárolgott, örült, hogy él. Nem akart mást, csak élvezni az életet. Szeretett jól élni, de nem akart vagyont fölhalmozni. Akadálynak tekintette az anyagi javakat, mert bajba keverik, sőt alkalomadtán elveszejtik az embert. Nem ismertem még egy olyan rendszeres vagyonaosztót, mint az apám: azzal hidalta át az ügyvédi jövedelme és a kényelmes életmódunk anyagi háttere között tátongó szakadékot, hogy

eladogatta az ingatlanjait. Nem csoda, hogy a háború idejére már alig maradt veszténivalója. „Solum capital caput” – szokta volt mondogatni.

Apám szeretett a gyerekeivel időzni. Kisfiú koromban délutánonként benéztem hozzá a kávéházba, s ő vendégül látott egy szelet Sacher-tortára. Később szinte mindennap együtt jártunk úszni, evezni, korcsolyázni. Iskola után elmentem hozzá a fürdőbe: úszás után elüldögéltünk, s meghallgattam világháborús kalandjainak soros epizódját. Így ivódott belém apám világnézete, ami később nagy hasznomra vált. Nagymestertől tanultam a túlélés tudományát.

Édesanyám egész más természetű ember volt – ez a könyvből is kiviláglik. Mindkettőjüket szívből szerettem. Apám volt a példaképem, anyám viszont az igazi bizalmasom. Mindketten énem részévé váltak, s e két oly különböző jellemű ember egész életemben tovább csatázik bensőmben – de ez már egy másik történet. Inkább átadom a szót édesapámnak.

A KIADÓ ELŐSZAVA AZ 1965-ÖS ELSŐ KIADÁSHOZ

Az európai zsidóság hanyatlása akkor kezdődött, amikor 1215-ben a negyedik lateráni zsinat¹ megtiltotta, hogy a zsidók „keresztény” foglalkozást űzzenek: ekkortól kényszerültek uzsorából és más lenézett mesterségekből megélni. A Jagellók birodalmának² szétesése után hasonlóan alakult a zsidók sorsa a vallásilag addig Róma, attól kezdve Bizánc fennhatósága alatt álló szláv földeken is. Ezekkel az eseményekkel vette kezdetét a kegyetlenségek egész sora, a gettók XIII–XV. századi felállításától kezdve a zsidók kiűzésén át (Anglia: 1290, Franciaország: 1349, Spanyolország: 1492) a Harmadik Birodalom koncentrációs táboraiig és gázkamráiig.

Egészen a nácik nagyüzemi tömeggyilkosságáig semmi nem múlta fölül a középkori antiszemitizmus borzalmait. Bazelban már a XIII. században megtörtént, hogy a város egész zsidóságát, jó kétezer főt összetertették a Rajna egy közeli szigetére, egy e célból emelt épületbe, majd rájuk gyújtották a falakat: mind egy szálig bennégtek. Huszonöt év sem telt el, és Strassburg zsidó temetőjében hasonló látványosságnak örvendhetett az ujjongó tömeg: itt is tűzhalált halt minden zsidó, a gyermekek és a nők is. 1349-ben IV. Luxemburgi Károly német-római császár a Frankfurtban élő zsidók élete és vagyona feletti rendelkezést aranyért cserébe átengedte a városnak; ugyanebben a kiváltságlevelében teljes büntetlenséget szavatolt mindenkinek, aki zsidó életet olt ki, s ezzel történelmi precedenst teremtett a zsidók teljes jogfosztására, üldözésük és kifosztásuk bátorítására. Ezeröttszáz éven át csapkodtak Európában az antiszemitizmus pusztító lángnyelvei, míg a legutóbbi tűzvész zsidók millióinak elszenesedett holttestét nem hagyta maga után Európa vigasztalan rommezején.

A Nyugat történetében a keresztes hadjáratok mézárulásainál és a fekete halálnál is rettenetesebb az a bűn, amelyet a kereszténység a gettók föllállításával követett el a zsidóság ellen.³ A városoktól elhatárolt, soha nem bővített gettókból majd három évszázadon át folyamatosan szaporodott, egyre elviselhetetlenebbül zsúfolódott a lakosság. Ilyen környezet formálta a zsidó lelket, amely bármi áron ki akart törni az összezártságából, a mindennapos sűrűlódások és civódások közegeiből: innen származik minden képmutatás, gátlástalanság és ravaszkodás, amely egyesek szemében a „zsidó” jelzõt terheli, ám innen ered a zsidókat jellemző összetartás, önfeláldozás, jótekonyság, szorgalom és nyakas kitartás is.

Amikor a francia forradalom után, a liberalizmus megjelenésével egy gettóból jött zsidó senki, egy Moses Mendelssohn⁴ elsőként áttörte a gettó falát – nyilvános metafizikai vitában győzve le Kantot, a német filozófust, és Schlegelhez adva leányát, Dorotheát –, akkor aztán átszakadtak a gátak, és kiáradtak a zsidók a gettóból: eljött a Rothschildok,⁵ Hirschek,⁶ Montefiorék⁷ és Disraelik⁸ kora; megalakult az Ullstein kiadó és a Reuter hírügynökség; a zsidó Ochs létrehozta a *The New York Times*-t, a zsidó Mond a brit vegyipart, a zsidó Ballin pedig a Hamburg Amerika Line-t; az emancipált, már asszimiláns zsidóság köréből olyan emberek kerültek ki, mint Felix Mendelssohn-Bartholdy, Heinrich Heine, Paul Ehrlich, Cesare Lombroso, Ferdinand Lassalle, Karl Marx, Lazaro Zamenhof, Sigmund Freud, Henri Bergson, Stefan Zweig, Franz Kafka, Albert Einstein – s legtöbbször már csak egyfajta családi hagyománynak érezte, etikaitörténeti háttérnek tekintette saját zsidóságát. Képzeltet-e ennél nagyobb mérvű beolvadást, hatékonyabb toleranciát?

És mégis: két-három nemzedékváltás kellett csupán, hogy eljussunk Auschwitz⁹ iszonyú égő áldozatáig¹⁰ s a könnyörtelenül felszámolt varsói gettóig, amelynek csontvázzá aszott lakói felfoghatatlan hősiességükkel az egész európai zsidóság nevében vívták ki az emberiség csodálatát.

Nincsen rá biztosíték, hogy a történelem konjunktúralovagjai soha többé nem fogják az emberi közösségekben mindig föllelhető gyűlöletet és irigységet a tömeg bűnös manipulálásával olyan könnyű célra irányítani, mint a zsidóság. Mivel évről évre magasabbra csap a feledés árja, s mi sem könnyebb a felejtésnél és elfedésnél, kiadónk, a Stafeto úgy döntött, hogy az eszperantista közönség elé bocsátja egy zsidónak született budapesti visszaemlékezését, amelyben a leírt események a legendák erejével bírnak, sőt helyenként a

legendák fölé emelkednek. Ez az eszperantó dokumentum eredeti tanúságtétel arról, hogyan vihette rá valahol Európában a *fajtság* tri-viális koholmánya – amely mintegy felváltotta az istengyilkosság éppoly vulgáris hazugságát –, a náciakat egy olyan embercsoport ki-irtására, amely – maga is rendkívül sokféle nép leszármazottjaként – a legtágabb értelemben véve a Nyugat tanítója volt egykoron a földművelés és az állattenyésztés terén, s elhozta gall földre és a Rajna vidékére a szőlőt, Közép-Európába az olajbogyót, a lengyel Jagelló-birodalom latinizált szláv tájaira az állattartás és erdőművelés hagyományát. Ehhez vegyük még hozzá azt a paradoxont is, hogy a kereszténység elterjedése az első időkben éppen a Római Birodalom határvidékét átszövő zsidó hálózat révén történt; ezek a zsidók nagyrészt megtért indoeurópaiak voltak, de akadtak köztük a Palesztinából származókon kívül altáji-türk kazárok,¹¹ tatárok, arabok, berberek és még sokan mások is.

Ezen kiadványunk tehát tanúságtétel, de egyben főhajtás is a zsidóság előtt, amely Lazaro Zamenhofot is adta nekünk, s egyúttal a Zamenhof család azon tagjai előtt, akik a varsói gettóban és Palmiry,¹² Treblinka¹³ táboraiiban haltak mártírhálált.

JEGYZETEK

¹ A negyedik lateráni zsinat a középkori római egyház politikai és vallási tekintélyének csúcspontján ült össze; III. Ince pápa ekkor indított könyörtelen eretneküldözést.

² A litván eredetű Jagelló család birtokai a XIV–XV. században a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedtek.

³ *Régulo saját jegyzete*: Az emberiség történelmének útján tátong még azért egy hasonlóan mély és szégyenletes verem: az 1518-tól, az első haiti szállítmány befutásától 1880-ig, az utolsó rakomány partra tételéig tartó rabszolgakereskedelem. A „fekete arany” adásvétele során 15 millió Afrikából Amerikába hurcolt rabszolgát érintett ez az erőszakos, kegyetlen, véletlenszerű és a világtörténelem minden addigi áttelepítésénél nagyobb szabású népmozgás. Lenyűgöz és zavarba ejt a gondolat, hogy a négerek mérhetetlen szenvedéseket okozó adásvétele kapcsolatban áll korunk kapitalizmusával, mely főként anyagi jólétével jellemezhető. A tévesen elnevezett Nyugat e nélkül az emberpiac nélkül nem volna az, ami, s nem élvezné azt az anyagi gyarapodást, amely büszkeségének fő forrása. A XVII–XVIII. században a Nyugat új iparágait létrehozó, főképp, de nem kizárólag brit és amerikai elitek mesés gazdagsága elképzelhetetlen volna az Amerika cukornád-, gyapot- és kávéültetvényeiről származó busás haszon nélkül, amelyet csakis az elhurcolt feketék munkaereje teremthetett meg. Anglia II. Károly király alatt hivatalosan is kivette részét az emberkereskedelemből: népszerűsítésére Károly még külön pénzürmét is veretett, a guinea-t. A kereszténység köpenyébe gyakran álszent módon burko-

lózó Nyugat nagy szégyene, hogy egészen a XIX. század elejéig szótlanul nézte és természetesnek vette, hogy szenvedések, kínok, megalázások és kegyetlenségek közepette színes bőrű emberek válnak üzlet tárgyává. Elmondhatjuk, hogy amikor a Nyugat önelégülten büszkélkedik saját *fejlettségével* az úgynevezett *fejlődő* országok előtt, akkor ennek a fejlettségnek az alapkövei afrikai vérben áznak. Eljött az ideje, hogy a Nyugat pártatlan légkörben, szerényen és megértően elismerje, mennyi mindenben adósa Afrikának.

⁴ Német filozófus és bibliatudós (1729–1786), a nagy zeneszerző, Felix Mendelssohn nagyapja.

⁵ Meyer Amschel Rothschild (1743–1812): frankfurti bankárcsalád alapítója.

⁶ Moritz von Hirsch báró (1831–1896): müncheni születésű emberbarát, aki a balkáni vasútvonalak fejlesztésével szerzett vagyonát a zsidók életkörülmények javítására fordította.

⁷ Moses Haim Montefiore (1784–1885) Olaszországban született, Angliában gazdagodott meg. Szívügye volt a zsidók helyzetének javítása, és külön segítette a Lengyel- és Oroszországban, Romániában és a Közel-Keleten élő zsidókat.

⁸ Benjamin Disraeli (1804–1881): brit miniszterelnök, ismert regényíró.

⁹ Auschwitz a dél-lengyel Oświęcim város német neve. Szomorú hírnevét az 1941-től 1944-ig itt működő haláltábornak köszönheti, ahol 1-2,5 millió embert, nagyobb részt zsidókat gyilkoltak meg. (1944 tavaszán és nyarán ide deportálták a legtöbb magyar zsidót is.) 1941 végén a szomszédos Birkenau (Brzezinka) nevű nyírfaligetben is megsemmisítő táborot állítottak fel, kezdetben orosz foglyok számára.

¹⁰ Régulo tehát már ekkor, 1965-ben az „égő áldozat” (*brulofero*) szót használja a holokauszt megjelölésére.

¹¹ Altáji eredetű török nép, amely a IV–V. században telepedett meg a délkelet-európai sztyeppeken. A VIII. században kollektíve áttértek a zsidó vallásra. A X. századtól mint külön népnek nincsen nyomuk; három törzsük „kabarok” néven csatlakozott a honfoglaló magyarokhoz.

¹² Varsótól északnyugatra.

¹³ Varsótól északkeletre.